

УДК 159:9.351

Зміст та форми психологічної підтримки особистісно-професійного розвитку курсантів ОВС

Євдокімова О.О.

Психологическое сопровождение курсанта в работе выступает как целостный, непрерывный процесс изучения, анализа, формирования, развития и коррекции познавательной сферы и личности курсанта в целом, попадающий в поле деятельности сотрудников психологической службы. Определены содержание и формы психологического сопровождения на каждом курсе обучения.

Ключевые слова: психологическая поддержка, психологическое сопровождение, профессионально-личностное развитие, правоохранительная деятельность, учебная и профессиональная деятельность.

Психологічний супровід курсанта в роботі виступає як цілісний, безперервний процес вивчення, аналізу, формування, розвитку і корекції пізнавальної сфери й особистості курсанта в цілому, що потрапляє в поле діяльності працівників психологічної служби. Визначено зміст і форми психологічного супроводу на кожному курсі навчання.

Ключові слова: правоохоронна діяльність, психологічна підтримка, психологічний супровід, особистісно-професійний розвиток, навчальна і професійна діяльність.

Psychological support in the cadet serves as an integrated, continuous process of learning, analysis, formation, development and correction of cognitive sphere and the individual student's overall entering the field of psychological services staff. The content and form of psychological support at each training course.

Key words: law enforcement, psychological support, psychological follow-up, personal and professional development, training and professional activity.

Перспективи інтеграції української правоохоронної системи до міжнародної, зокрема – європейської правової системи, а також зростання вимог з боку суспільства до діяльності правоохоронних органів України обумовлюють необхідність пошуку шляхів вдосконалення практичної підготовки майбутніх правоохоронців, у тому числі через використання напрацювань у галузі практичної психології.

Під психологічним супроводом особистісно-професійного розвитку курсанта ми розуміємо систему психолого-педагогічної діяльності, спрямовану на створення умов для успішного навчання і всебічної підготовки його до майбутньої професії, спілкування і особистісно-професійного зростання на основі мотивованого і системного саморозвитку і самореалізації як індивіда, особистості, суб'єкта діяльності і індивідуальності.

Служба практичної психології здійснює психологічний супровід особистісно-професійного розвитку курсантів із урахуванням нових соціально-економічних реалій, сучасних тенденцій розвитку правової системи, зарубіжного і вітчизняного досвіду функціонування психологічної служби ВНЗ, а також власних досліджень і розробок. Діяльність служби визначається гуманістичними цілями вищої освіти, соціальним замовленням на якісну підготовку фахівців правоохоронної галузі, індивідуальними потребами всіх суб'єктів освітнього процесу у ВНЗ.

Служба здійснює діяльність з психологічного супроводу особистісно-професійного розвитку курсанта, формування розвивального способу життя курсантів, їх індивідуальності на всіх етапах навчання у ВНЗ, розвитку у курсантів творчих здібностей, створення позитивної мотивації до навчання, а також визначення причин порушення особистісного і професійного розвитку, профілактики умов виникнення подібних порушень.

На кожному етапі навчання курсанта психологічний супровід має специфічний зміст: адаптація курсантів до умов навчання у ВНЗ; розвиток професійно важливих якостей майбутніх правоохоронців; розвиток психічних пізнавальних процесів; розвиток навичок комунікації; підвищення комунікативної компетенції у професійній діяльності; навчання навичок саморегуляції психічних станів; формування навичок цілепокладання і саморозвитку; формування позитивного образу Я і професійного майбутнього; розвиток механізму імовірнісного професійного прогнозування й ін.

Цей зміст визначається науково-методичним напрямом і реалізується в практично-прикладному. Науково-методична складова діяльності служби реалізується за допомогою таких напрямків:

- узагальнення вітчизняного і зарубіжного досвіду служби практичної психології ВНЗ з психологічної підтримки курсантів;
- розробка психологічних основ інновацій в сфері змісту, форм і методів освітнього процесу і саморозвитку курсантів;
- розробка психодіагностичних засобів вивчення і контролю особистісно-професійного розвитку курсанта;
- розробка і апробація психодіагностичного інструментарію, програм комп'ютерної діагностики і корекції, розробка і адаптація психологічних технологій тренінгів розвитку психічних пізнавальних процесів, психічних станів у курсантів і т.ін.;
- планування і проведення лонгітюдних досліджень динаміки особистісного,

інтелектуального і психічного розвитку курсантів з метою корекції процесу підготовки;

- створення на добровільній і анонімній основі банку даних про розвиток особистості курсантів і їх становлення як майбутніх фахівців;

- розробка нормативно-правових документів психологічної служби ВНЗ.

Практично-прикладна складова реалізується у психологічному супроводі ОПРС за допомогою таких напрямів:

- психологічна освіта - інформування і формування у курсантів потреби в психологічних знаннях, створення умов для повноцінного особистісного розвитку і самовизначення;

- психологічна профілактика – попередження можливих порушень в становленні особистості і розвитку інтелекту, попередження виникнення дезадаптації курсантів через спеціально розроблену систему занять, конкретні рекомендації з надання допомоги у питаннях навчання і розвитку;

- психологічна діагностика – поглиблене психолого-педагогічне вивчення курсантів впродовж всього періоду навчання, визначення індивідуальних особливостей, схильностей особистості, її потенційних можливостей і їх зміна в процесі навчання і розвитку, в професійному самовизначенні, а також виявлення причин і механізмів порушень в навчанні, розвитку, соціальній адаптації;

- психологічна корекція – активний вплив на процес особистісно-професійного розвитку курсанта за умови збереження його індивідуальності;

- консультативна діяльність - надання допомоги курсантам в питаннях розвитку, навчання, а також робота з професорсько-викладацьким складом в основному за допомогою інформаційного психологічного консультування.

Розроблена система психологічного супроводу особистісно-професійного розвитку курсантів службою практичної психології університету включає три види діяльності фахівців-психологів:

психологічна діагностична робота; групова (тренінгова) робота; індивідуальна консультативна робота.

Розглянемо детальніше вказані види:

I. Психологічна діагностична робота. Психодіагностика в процесі психологічного супроводу вирішує декілька завдань.

1. Первинна діагностика - дослідження міри сформованості особистісних якостей, необхідних для успішного опанування майбутньою професією. Вона запроваджується на першому тижні навчання першокурсників і містить такі методики: тест структури інтелекту Р.Амтхауера, методику Мюнстерберга (з метою визначення вибірковості уваги); 16-факторний особистісний опитувальник Р.Кеттелла; шкалу реактивної (ситуативної) і особистісної тривожності Ч.Д.Спілбергера – Ю.М.Ханіна (бланковий варіант), методику вивчення рівня домагань В. Гербачевського, методику Тамари Дембо та Сусанни Яківни Рубінштейн для визначення самооцінки; опитувальник А. Меграбяна, Н. Епштейна для діагностики рівня емпатії; тест В.Ф. Ряховського для встановлення рівня комунікативності.

2. Поточна діагностика особистісних і професійних якостей курсантів здійснюється залежно від цілей і завдань конкретного етапу психологічного супроводу, відповідно до тематики тренінгових занять. До поточної діагностики також належить експертна оцінка курсантами тренінгових занять - анкета «Задоволеність курсанта тренінгом». Вона провадиться після закінчення кожного блоку тренінгових занять на кожному курсі навчання. Мета: рефлексія і оцінка курсантами проведених психологічних занять.

3. Завершальна діагностика міри сформованості особистісних професійно важливих якостей провадиться на п'ятому курсі і містить усі методики первинної діагностики, анкети «Психологічна задоволеність отриманою спеціальністю» і «Впевненість в професійному майбутньому» і методику «Професійна самооцінка».

II. Групова робота провадиться педагогами-психологами або групою фахівців за їхньою участю. Групова (тренінгова) робота має різну тематику занять на кожному курсі навчання. Ця тематика складається на основі теоретичного аналізу соціально-психологічних і психологічних особливостей курсантського віку, особливостей динаміки особистісно-професійного розвитку курсанта у ВНЗ [3, 4, 5, 6] і з урахуванням змісту і послідовності викладання навчальних дисциплін.

III. Індивідуальна консультативна робота. Служба практичної психології в межах психологічного супроводу особистісно-професійного розвитку курсанта провадить:

а) індивідуальне психологічне консультування курсантів на всіх етапах навчання: за особистісними запитами (вони пов'язані з характерними особливостями навчання на різних курсах, з тематикою тренінгових занять, що провадяться, або з труднощами міжособистісної взаємодії; внутрішньо-особистісними проблемами курсантів і таке інше; курсантів, умовно віднесених до «групи ризику» за результатами діагностики і групової (тренінгової) роботи; за рекомендацією працівників, співробітників і викладачів факультетів університету;

б) зустрічі з окремими працівниками деканатів і професорсько-викладацьким складом університету (за результатами групової роботи і діагностики курсантів);

в) індивідуальне консультування співробітників університету (за запитом).

У діяльності служби практичної психології реалізуються два рівні роботи із курсантами

- актуальний і перспективний, нерозривно пов'язані між собою. Актуальний - орієнтований на розв'язання «злободенних» проблем, пов'язаних з тими чи іншими моментами на кожному етапі навчання, з труднощами в навчанні і особистісно-професійному розвитку, відхиленнями в поведінці і спілкуванні. Перспективний - націлений на розвиток, становлення особистості і індивідуальності кожного курсанта, на формування його психологічної готовності до самовизначення, саморозвитку, до творчого життя в суспільстві. Цей напрям також пов'язаний із збереженням і підтримкою психологічного здоров'я курсантів.

Психологічний супровід особистісно-професійного розвитку курсантів першого курсу. Для курсантів першого курсу найбільш характерними є проблеми, пов'язані з труднощами адаптації до умов навчання у ВНЗ [3]: труднощі в навчальній діяльності (жорсткі зовнішні оцінки навчальної діяльності і здібностей, підвищений рівень складності вивчення предметів); невпевненість у собі в процесі спілкування (розширення кола спілкування - академічна група, працівники деканату, професорсько-викладацький склад); неготовність до зміщення акцентів пізнавальної діяльності у бік самостійної роботи; несформованість образу професіонала.

Психологічна служба на першому тижні навчання в єдиному академічному блоці з дисципліною «Введення в спеціальність» провадить первинну діагностику міри сформованості особистісних якостей, необхідних для успішного опанування майбутньою професією; адаптаційний тренінг; індивідуальне психологічне консультування.

Метою тренінгу є адаптація курсантів до умов навчання у ВНЗ. Завдання тренінгу: знайомство членів навчальної групи один з одним; об'єднання групи і зняття комунікативних бар'єрів; вивчення (формування) образу професіонала.

На першому році навчання, окрім дисциплін загального гуманітарного і соціально-економічного блоків, викладаються перші дисципліни циклу загальних професійних дисциплін. Така побудова освітнього процесу дає можливість курсантам не лише детальніше ознайомитися з професійними особливостями обраної спеціальності вже на першому курсі, але і ще раз переконатися у правильності свого професійного вибору. На цьому етапі служба практичної психології пропонує курсантам індивідуальне психологічне консультування з метою визначення особистісних властивостей і якостей. Аналіз результатів психологічної діагностики, спостереження за поведінкою майбутніх правоохоронців в тренінговій роботі, особистісні консультативні бесіди з психологами університету дають можливість курсантам ще раз переконатися в правильності обраного ними напрямку навчання або, навпаки, перейти на інший факультет.

Психологічний супровід особистісно-професійного розвитку курсантів другого курсу. Другий курс - період самої напруженої навчальної діяльності курсантів. Поширюється блок загальних професійних дисциплін, формуються первинні професійні уміння. Процес адаптації до курсантського середовища в основному завершений, актуальними стають наступні проблеми: недостатнє знання власних індивідуально-психологічних, у тому числі інтелектуальних, можливостей; стан академічної успішності [4].

На цьому етапі навчання на перший план висуваються завдання розвитку психічних пізнавальних процесів: від того, наскільки курсант уважний, якою мірою він ефективно використовує свої особливості пам'яті і мислення, багато в чому залежатиме його успішність у навчальній діяльності. Тому важливо діагностувати і розвивати пізнавальну сферу курсантів, надати практичні рекомендації з цілеспрямованого розвитку тих процесів, які відстають, і удосконалювати ті, які домінують, навчити прийомів мнемічної діяльності, правил запам'ятовування навчального матеріалу, навичок раціонального використання власних ресурсів і часу для підготовки до іспитів і заліків і таке інше.

У зв'язку з викладеним вище, служба практичної психології провадить наступну групову роботу: діагностику міри розвитку психічних пізнавальних процесів; тренінг психічних пізнавальних процесів; індивідуальне психологічне консультування (за запитом курсанта).

Діагностичний інструментарій: Тест Х. Айзенка, Д. Еванса. Мета: визначення коефіцієнта інтелектуальності; методика «Коректурна проба». Мета: дослідження міри концентрації і стійкості уваги; методика «Таблиці Шульте». Мета: визначення стійкості уваги і динаміки працездатності; дослідження індивідуальних особливостей уявлення. Мета: визначити рівень складності уявлення, міру фіксованості уявлень, гнучкість (ригідність) уяви і міру її стереотипності (оригінальності); методика «Піктограма». Мета: дослідження особливостей опосередкованого запам'ятовування і його продуктивності, а також характеру розумової діяльності, рівня формування понятійного мислення; методика «оперативна пам'ять». Мета методики: вивчення рівня розвитку короткочасної пам'яті; методика «Запам'ятай пару». Мета методики: дослідження механічної і логічної пам'яті методом запам'ятовування двох рядів слів; дослідження переважаючого типу запам'ятовування; методика «Прості аналоги». Мета: виявлення характеру логічних зв'язків і стосунків між поняттями; методика «Виділення істотних ознак». Мета: дослідження особливостей мислення, здібності диференціації істотних ознак предметів від неістотних, другорядних; тест Торренса. Мета: дослідження творчого мислення; методика «Словник». Мета: дослідження

Курсантам, що мають будь-які труднощі в розвитку психічних пізнавальних процесів, отже, і в особистісно-професійному розвитку, рекомендується індивідуальне психологічне консультування і подальша психокорегувальна робота з фахівцями служби практичної психології

університету.

Психологічний супровід особистісно-професійного розвитку курсантів третього курсу. На третьому курсі починається вивчення спеціальних професійних дисциплін і тривають дисципліни загального професійного блоку. Курсанти розпочинають навчальну практику, метою якої є отримання і вдосконалення практичних навичок у процесі професійної діяльності. Актуальною проблемою на цьому етапі стає життєве і професійне самовизначення. Таким чином, для курсантів характерними є сумніви у готовності до майбутньої професійної діяльності, переживання, пов'язані з усвідомленням відповідальності за свій професійний вибір і за свій подальший професійний шлях, прагнення намітити реальні шляхи самовираження в професії, що в особистісному і соціально-психологічному планах означає необхідність визначення себе не лише як курсанта, але і як професіонала. Цьому сприяють початковий досвід навчальної професійної діяльності, оцінка його успішності, здобуття професійних знань, умінь і навичок. Основний зміст цього етапу для курсанта - усвідомлення співвідношення між вимогами професії і особливостями його особистості. Перш за все це стосується уміння вирішувати найпростіші професійні завдання, успішної організації міжособистісної взаємодії у професійній сфері, уміння спілкуватися, встановлювати і підтримувати контакти у ділових стосунках.

Психологічна служба працює за такими напрямками: діагностика міри сформованості комунікативних умінь; тренінг ділового (професійного) спілкування або тренінг комунікативної компетенції; індивідуальне психологічне консультування (за запитом курсанта).

Діагностичний інструментарій: тест оцінки комунікативних умінь. Мета: визначення уміння встановити ділову атмосферу, уміння зрозуміти проблеми співрозмовника; тест описання поведінки К.Томаса. Мета: визначення стратегії поведінки у взаємодії, у конфліктній ситуації.

Мета тренінгу: підвищення комунікативної компетенції в професійній діяльності. Завдання тренінгу: навчання аналізу і планування ділового спілкування; навичок виявлення бар'єрів і «помічників» у діловому спілкуванні. Формування навичок встановлення ділового контакту; навичок активного слухання. Розвиток навичок аргументації; навичок корекції емоційного стану партнера; навичок прийняття рішення і завершення спілкування.

Психологічний супровід особистісно-професійного розвитку майбутніх правоохоронців на даному етапі також передбачає індивідуальне психологічне консультування курсантів з метою аналізу і корекції їх поведінки в діловому спілкуванні, допомоги у вирішенні труднощів в міжособистісних стосунках.

Психологічний супровід особистісно-професійного розвитку курсантів четвертого курсу. Основний зміст ситуації, що вимагає свого розв'язання на даному етапі навчання, є розвиток професійно важливих якостей, професійної мотивації, співвідношення особистісних і соціально-професійних потреб. На цьому етапі також у курсантів відбувається визначення можливого працевлаштування з обраної спеціальності.

Процес навчання курсанта у ВНЗ нерідко супроводжується незадоволенням, що періодично виявляється, обраною спеціальністю, і розчаруванням в ній. Курсанти починають усвідомлювати себе не підготовленими до обраної спеціальності, хоча загальну орієнтацію в ній вони вже мають, цей період супроводжується зростанням особистісної тривожності. Крім того, в цей час для курсантів є характерними входження у новий професійний колектив, укладання шлюбу і необхідність забезпечення сім'ї. Все це призводить до зростання емоційної напруги, дратівливості, підвищення стомлюваності, синдрому «вигорання» курсантів. Вони відчувають дефіцит часу, що призводить до психофізіологічних зривів, швидкого виснаження нервової системи, стресів, підвищується ціна психологічної адаптації. Тому найгостріше постає проблема саморегуляції поведінки, подолання психоемоційних навантажень, уміння активізувати свій життєвий потенціал. У зв'язку з цим психологічна служба запроваджує блок занять, спрямований на засвоєння навичок саморегуляції психічних станів. Він складається з діагностики психічного стану, стилю саморегуляції психічної поведінки, тренінгу навичок саморегуляції психічних станів, індивідуального психологічного консультування (за запитом).

Діагностичний інструментарій: методика ІФЗ (індекс функціональних змін). Мета: оцінка індексу функціональних змін і визначення психофізіологічного рівня адаптації; опитувальник САН (самопочуття, активність, настрої). Мета: оперативна оцінка самопочуття, активності і настрою [1, 2]; опитувальник «Стиль саморегуляції поведінки». Мета: діагностувати міру розвитку усвідомленої саморегуляції і її індивідуальні профілі, компонентами яких є: окремі регуляторні процеси; шкали реактивної (ситуативної) і особистісної тривожності Ч.Д.Спілбергера.

Мета тренінгу: навчання навичок саморегуляції психічних станів. Завдання тренінгу ознайомити і навчити курсантів методів самонавіювання і саморегуляції, навичок активізації життєво важливих систем (точковому самомасажу, самогіпнозу і тому подібне), техніки регуляції емоційної напруги, навичок цілепокладання і розвитку часової перспективи. За запитом курсантам пропонується індивідуальне психологічне консультування.

Психологічний супровід особистісно-професійного розвитку курсантів п'ятого курсу. На останньому році навчання у курсантів переважають спеціальні професійні дисципліни і дисципліни спеціалізації, в цей період вони мають написати і захистити дипломну роботу, підготуватися і скласти державні атестаційні іспити, вирішити питання з працевлаштуванням.

Актуальними для курсантів на цьому етапі є перспективи реалізації свого творчого потенціалу, самостійне розв'язання професійних завдань і досягнення успіху. Основна проблема - ефективне співвідношення своїх смисложиттєвих орієнтацій з можливостями їх реалізації в певній професійній діяльності.

Психологічна служба пропонує курсантам такий вигляд психологічного супроводу: контрольну діагностику міри сформованості особистісних і професійно важливих якостей, необхідних для успішної професійної діяльності; тренінг формування професійного образу фахівця; індивідуальне психологічне консультування (за запитом).

Мета тренінгу: розвиток особистості майбутнього фахівця. Завдання тренінгу: діагностика особистісних і професійно важливих якостей майбутніх фахівців (інтелектуальних і пізнавальних здібностей, комунікативних, емпатійних здібностей і інше); розвиток уявлень про майбутнє, формування позитивного образу Я і професійного майбутнього; розвиток механізму ймовірнісного професійного прогнозування; навчання навичок самопрезентації, написання професійного резюме, проходження ділової співбесіди з потенційним керівником.

На індивідуальному психологічному консультуванні курсанти отримують інформацію про розвиток своїх якостей і властивостей за результатами діагностики, вирішують свої проблеми. Найчастіше вони пов'язані з внутрішньо-особистісними конфліктами з приводу майбутніх державних іспитів, із захистом дипломної роботи, з майбутнім працевлаштуванням.

За підсумками реалізації програми психологічного супроводу в експериментальній групі, на відміну від контрольної групи курсантів, спостерігалися значні зміни показників самооцінки і рівня домагань курсантів у бік адекватних. Кореляційне дослідження виявило значний зв'язок показника відвідувань тренінгів курсантами: із психологічною задоволеністю курсантів цими заняттями; відвідуваністю індивідуального психологічного консультування; зі шкалою «визначеність у майбутній професійній діяльності»; з підвищенням рівня уваги; із змінами (нормалізацією) рівня ситуативної і особистісної тривожності; і, як наслідок, з високою експертною оцінкою психологами рівня особистісно-професійного розвитку курсантів. Відвідання курсантами психологічних тренінгів та індивідуальних консультацій позитивно вплинуло на розвиток у них емпатійних здібностей і на нормалізацію рівня комунікативності. Переважна більшість курсантів висловили задоволеність своєю участю у програмі психологічного супроводу.

Таким чином дослідження показало, що ефективність особистісно-професійного розвитку курсанта університету внутрішніх справ істотно підвищується, коли курсант є залученим до програми психологічного супроводу, яка передбачає включеність курсанта у цей процес впродовж всього навчання у ВНЗ, врахування професійно важливих якостей правоохоронців і специфіки розвитку особистості курсанта на кожному курсі навчання.

Література:

1. Альманах психологических тестов. – М.: «КПС», 1996. – 400 с.
2. Ермаков П. П. Комплексный подход к организации психологической службы в вузе / П. П. Ермаков, В. А. Лубанская, В. А. Терехин // Психологическая наука и практика. – Новосибирск, 1987.
3. Лисовский В. Т. Личность студента / В. Т. Лисовский, А. В. Дмитриева. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1984. – 184 с.
4. Мартынова Т. Н. Психологическая служба вуза: информационно-аналитический сборник психологической службы КемГУ / Т. Н. Мартынова. – Кемерово: Кемеровский госуниверситет, 2001. – 31 с.
5. Психологические и психофизиологические особенности студентов / науч. ред. Н. М. Пейсахов. – Казань, 1977. – 296 с.
6. Чуфаровский Ю. В. Психология в оперативно-розыскной деятельности / Ю. В. Чуфаровский. – М., 1996. – 112 с.